

Elvek — könyvek — folyóiratok

Ch. Seignobos: Az európai élet fejlődése. Athenaeum. 1940.
429 oldal.

A francia forradalom történetfilozófusa, Condorcet hívta fel a figyelmet az addigi individuális történet szemlélet egyoldalúságára és mutatott rá a kollektív történetértelmezés tárgyi fontosságára. Kétségtelen, hogy a vezéregyéniségek a közösség életének centrális erőforrásai, de az általuk megindított fejlődést mégis a nép hordozza, reá hat vissza, tehát a leg-individuálisabb jellegű kezdeményezés is a kollektív közösségekben találja fel tápláló talaját és életkereteit. Ennek a két történetfilozófiai szempontnak elvi kiegészítésére vállalkozott Seignobos.

Most átültetett művében a kialakuló európai élet természetrajzát adja. A földrajzi, fizikai tényezők, antropológiai, etnográfiai és nyelvi sajátosságok kialakulását kapjuk az emberföldrajz és művelődéstörténet ismert kategóriái szerint. Az ókori kultúrát a szerző belső tartalma és külső megnyilvánulási formája alapján két szempont körül csoportosítva vizsgálja. A görögség életében és alkotásában a civilizáció tényét és összetevőit elemzi, a római történelemben pedig az »uralom«, »hadsereg«, »hódítás«, »imperium« kialakulását kutatja. A római irodalomban túlozza az eredetiség hiányát, már pedig a tagadhatatlanul erős görög hatása ellenére sem lehet Lucilius, Livius, Tacitus alkotásait *csak* az idegen hatások eredőjének felfogni. Az építészetéről sem lehet a római civilizáció tárgyalása során azt mondani, hogy »egyetlen eredeti római«, mert hiszen a római jogrendszer is a maga dogmatikus tételeiben, logikus rendszerében és monumentális kiépítettségében kétségtelenül a latin génusz terméke. Épen ezért sajnáljuk, hogy a rómaiaknak erről a kodifikáló tevékenységéről, amelyhez még a mai katedrális jogfelfogás is mint alapvetéshez tér vissza, a szerző nem emlékezik meg.

Szempontjainak alapossága azonban öröndetes elmélyülést mutat a germán-gall világ és kultúra őrségyváltásáról a római birodalom összeroppanása idején. A népvándorlási mozgalmak tárgyalásakor pedig — szakítva régebbi pozitívista történet szemléletével — a népek metafizikai élet-törvényeit keresi. A fajok és kultúrák találkozását látja a latin hagyományok által determinált frank, gót és longobárd civilizálódás kezdetében. Az imperium bukása után a kereszténység vette át e vezető szerepet a kultúra élet minden ágában és így lett újra Róma — Seignobos részletes for-

rástanulmányon alapuló fejtegetése szerint — az európai művelődés le-téteményes irányítójává. A szellemi és politikai átalakulások mellett azon-ban gondja van a szerzőnek az anyagi fejlődés számontartására is, Két-ségtelen, hogy Bizáncban, majd később Nagy Károly frank birodalmában — arab közvetítés révén — az iparosodás és mezőgazdaság a civilizáció lényeges előmozdítója volt. A középkor életét négy kultúrtényező szem-pontjából vizsgálja, melyek érzékelhető közelségbe hozzák az olvasóhoz en-nek a kornak eszmevilágát. Ezek: az állami, a házbéri berendezkedés, a vá-rosek és az egyház. A kialakuló európai élet ezen intézmények keretei közt indult fejlődésnek és tette meg első lépéseit a nemzetállam megszervezése felé.

Az újkor eszméinek és életberendezésének első megjelenése váltotta meg ezt a világot a céhek és egyéb közösségek kollektív jellegű megköt-töttségeiből. A szerző a korfordulónak ezt a fázisát a történeti pragma-tizmus elvi szemszögéből nézi és okolja meg. Az elkülönülő népek kultúr-ális és nemzeti eszmélését iparkodik a maga kettősségében felmérni. A művelődésnek ez a kettős megnyilvánulása pedig a sztatikus belső izzás, vagyis az immanens célok kialakulásának, formálódásának ideje; majd a már kialakult tényezőknek dinamikus, életformáló kihatása. Az újkor elő-készítésében két hatóelemet ismer fel. Az egyik esztétikai, felszínes. Ez volt a renaissance művészete és a pogány életnézet felé hajló művészet-filozófiája. A másik etikai és pszichológiai jellegű: éspedig a reformáció, továbbá a nyomában fakadt »egyházpolitikai«, liturgikus, sőt sokszor impe-rialisztikus hullámzások. A renaissance eszmevilága, a reformáció intézmé-nyei természetesen átalakító hatással voltak a kor tudományos, iskolaügyi politikai és szociális adottságaira. Ennek a fejlődésnek törvényszerűségeit igyekszik Seignobos megállapítani a renaissance, hitújítás, az erős király-ságok (a későbbi abszolút monarchiák ősei), a felfedezések és a vallás-háborúk korában. Ezeknek a mozgalmaknak történeti magvetése érett be a XVII. század angol forradalmaiban, sőt hallhatók voltak a társadalmi élet rianásai XIV. Lajosnak barokk-pompába temetkezett, foszforeszkáló udvarában. Megnyugvással láttuk, hogy a szerzőt transzcendens történet-szemlélete megóvta attól a kísértéstől, hogy a XVII—XVIII. század for-máló áramlatait, továbbá a francia forradalomnak előkészítő jelenségeit csak materialisztikus okokból vezesse le. Nagy szerepet játszott ugyanis a forradalom kirobbanásában a felvilágosodásnak államelméleti hitvallása is. A felvilágosodás ugyanis elsősorban társadalomtudományi eszmélkedéseket értelt meg. Ennek megfelelően törekszik tehát Seignobos a forradalmi mozgalmak mögött is a szociális, feudális erők mellett a világnézeti indító-okokat feltárni.

A szentszövetség kora erősen reakcionárius szellemével önkéntelenül is tápot adott a közéleti, gazdasági és társadalmi átalakulási kísérleteknek. A népi eszme, a nemzetiségi fogalom ezen a fokon vált nacionalista tudattá. Velük párhuzamosan jelentkezett a szocialista elmélkedőknek az a reformtörekvése, amely a társadalmi szervezetet az osztálygyenlőség, a tőke és munka, a gép és munkás viszonyának revideálásával

kívánta új alapokra fektetni. Ez a körülmény pedig nagyban közrejátszott a liberális gondolatrendszerének kitermelésében, majd ezeknek a teóriáknak gyakorlati életrekelésében.

Seignobos a XIX. század specialistája, s ez ki is tűnik a század művelődéstörténeti diagnózisának felvázolásakor. A könyv adott keretei között kilátástalan lett volna a XIX. századnak részletekbe menő tárgyalása. Ezért Seignobos csupán a politikai és kulturális viszonyok belső összetételét, a század uralkodó eszméiről (reakció, társadalmi, ipari forrongás, politikai szabadságjogok, demokratikus alkotmánykísérletek, imperializmus túltengése) kíséri figyelemmel. Egy kornak lelki képét és etikai egyéniségét pedig ilyen vázlatos plaszticitással csak az az író tudja életrekelteni, aki a történettudomány kiemelkedő elefántcsonttoronyából, az elvi magasztalok tisztult világából tekint le a korszak szövevényes életére. Gondolunk itt elsősorban a *szellemi élet* bemutatására, amelyben a szerző logikus szempontjaival, kiegyensúlyozott mértéktartásával és biztos történetfilozófiai érzékével a század civilizációjának legmélyebb rétegeihez jut el. Az európai kultúrának gyökérproblémáját itt ragadja meg szinte összes megnyilvánulási formájában. Mindezekben a szerző már érvényesíti a modern történetértelmezés megállapításait, mellyel a korbeli tudománysemlélet merev dogmatizmusán rést ütött.

Az 1871—1914-ig terjedő »hosszú békekorszak« felvétele azonban azt a gyanunkat erősíti meg, hogy a szerző hajlamos az európai életközösségben a balkáni eseményeket mellőzni. (Bár kronológikus rövidséggel érinti őket és egy-egy mozaikszerű utalással beleilleszti sorsukat az európai képbe.) A délkelet-európai népek számára ugyanis az 1914 előtti idő nem volt maradéktalanul a »fejlődés békekorszaka«. Fegyveres és diplomáciai erők küzködése tette vészterhessé az Alduna vidékén ezt a félszázadot, amiből Seignobosnak francia rugózatra járó szeizmográfja legfeljebb csak a szociális és belpolitikai válságok morajlását akarja észrevenni.

A századforduló életviszonyaiban végbement nagy változást a szerző a történeti oknyomozás biztos módszerével ejemzi. Ennek létrehozó tényezője a tudományos talajon nagyánőtt technika, továbbá a gyarmatok nyersanyagának a termelésbe való tervszerű beállítása. Korunk gyár-iparát, mezőgazdasági irányát, pénzügyi viszonyait és kereskedelmi be rendezkedését s így a polgári társadalmat a szerző függő viszonyba hozza a nagytőkével. Ez a tény pedig az osztályellentétek kiélesedését készítette elő. De részt kér az új életérzés előkészítésében a doktriner szellemtudomány is. A kor lelkivilágának belső természetéből folyó érveléssel mutat rá Seignobos a szociológia, kísérleti lélektan, a modernizmus, nacionalizmus, antiszemitizmus, cionizmus kialakulására és világnézeti kihatásaira. A világháború és a békekötések ismertetésekor elfogulatlan mérsékletet tanusít. Hasonlóképpen szem előtt tartja a történetírói tárgyilagosság parancsát, amikor bemutatja a jóhiszemű humanizmus éghajlata alatt fogant Népszövetséget, mint nemzetközi joghatóságot a külpolitikai feszültségek kiegyenlítésére. Amit azonban a liberális államok, a tekintély-

uralmi országok és a forradalmi kommunista Oroszország belső ellentétességéről mond, azt napjaink kiszámíthatatlan eseményei megcáfolni látszanak.

Az egyes korok ezen kultúrformáinak bemutatásakor Seignobosnál nemcsak a történeti élet külső felületeiről van szó, hanem a népi, művelődési és etikai tényezők belső konzisztenciáját és a civilizációnak lényegadó lelkiségét vizsgálja. A teljes tárgyalás részletességére azonban nem helyez a szerző kellő súlyt. Az egyetemes kultúrképet kereső olvasónak ugyanis feltűnhetik az, hogy a skandináv, balkán és kelet európai államok rövid és bizonytalan hangú elintézésben részesülnek Seignobosnál. Pedig a »nagy« nemzetek történetének bőszes tisztázása után elodázhatatlan kötelessége a kutatásnak a »kis« nemzetek művelődéstörténeti jelentőségéről is tudomást venni. Igaz, hogy ezek a kialakuló kultúrvilágnak inkább szereplői, mint rendezői. Azonban éppen Seignobos kultúrtörténeti analízisének alaptétele az, hogy a civilizáció kialakításában a nemzetek nem politikai súlyuk alapján, hanem fejlődő- és termelőképességük intenzitásával mérendők.

Mindenek hiányát nemzeti és internacionális szempontból egyaránt szóvá kell tenni. Kétségtelen ugyanis, hogy Európa faji és nyelvi szövétébe a magyar nemzet is beleszótt egy — nem is olyan szürke — fonalat. Ezt a tényt pedig egy kultúrtörténeti oknyomozásban csak a teljesség rovására lehet mellőzni. Viszont elismerjük azt is, hogy éppen ilyen természetű műben, mely időben és anyagban egyaránt széles távlatokat ölel fel, a keretek tágításával könnyen fenyegetett volna a felszínen-maradás veszélye.

Seignobos vizsgálódásának vezéreszméje, hogy minden korszak civilizációját egy-egy eszme tartalmán mérje le. Ennek ellenére sem téved azonban bele a szerző egy álpozitívizmus útvesztőjébe. — A könyv *önmagában tekintve* hasznos népszerűsítője a művelődésnek és az európai kultúrélet nemzeti fázisainak. De mint »Az európai kultúra története« sorozatnak — már külső kiállítása alapján is — testvérkötete, tartalmával nem fedi teljesen a vállalkozás szándékát. A sorozatban ugyanis már láttuk az ókor történetét, Európa megszületését, a renaissance, a barokk, az udvari világ kultúráját. Így a jelen mű olyan korszakot tárgyal vázlatos rövidegességgel, amelyeket az előző kötetekben külön-külön már részletesen megismertünk, mindazonáltal hasznos szolgálatot tesz a lényeglátó történet szemlélet kialakítása és a művelődéstörténeti ismereteknek jó értelemben vett propagálása terén.

· Visy József.

Halasy—Nagy József: Magyar önismeret. (Franklin Társ.
Budapest. Évszám nélkül [1939.] 169 l.)

Napjaink könyvtermése igazolja azt a megfigyelést, hogy egy-egy kor irodalma mindig szoros kapcsolatban áll az illető korszak történelmi érdeklődésével és politikai törekvéseivel. A mai ember hajtóerője érdeklődése pedig a nemzet, nemzetiség és népi hivatás kérdéseinek jegyében áll. Ennek az új történetnézetnek kibontakozása felszínre hozta a nemzeti múltnak és öntudatnak kritikai vizsgálatát. (V. ö. Szeffv. Gy.: *Mi a magyar?* Illyés Gy.: *Magyarok.* Csekey I.: *A magyar nemzetfogalom.* Joó T.: *A magyar nemzeteszmé.* Makkai S.: *Tudománnyal és fegyverrel.*) — A történelmi múlt elvi leértékelését és a magyar önismerés belső elemzését tűzi ki célul Halasy—Nagy könyve is.

Bevezetésében a nemzeti hivatásérzés és lelkiismeretvizsgálás ősi parancsát mutatja be mint minden cselekvő képesség és áldozatkészség nélkülözhetetlen reális alapját. Majd a *nép* és *nemzet* mibenlétét ismerteti és beosztja őket a történetfilozófiának rég megállapított és bevált kategóriáiba: A nép nem történelmi aktív tényező, hanem bizonyos sajátos külkapocs által egységbe fogott, passzív emberi alakulat. Belőle lesz a nemzet, ha mint szervezett történelmi hatalomöntudatra ébred s elindul egy idea felé. A nemzet tehát a nép sztatikus szellemiségének dinamikus fejlődött formája. Az előző *természeti* állapotból az öntudat magaslatára a nemzetet egy eszme emeli, amelynek megvalósítását misszióként vállalja magára. A magyar történelemnek ezt az irányeszméjét és ennek hordozó lelkületét Halasy—Nagy államférfiainknak és gondolkozóinknak műveiből, önvallomásszerű megnyilatkozásaiból állítja össze. Örömmel látjuk könyvében igazolva azt a tényt, hogy egy nemzet klasszikus íróit és egyéniségeit sem foglalkoztatta annyira a nemzeti lét kérdése, a politikai és társadalmi önvizsgálás kötelezőszerű érzete, mint a mieinket.

Nemzeti önismeretünk idők folyamán természetes fejlődésen ment keresztül. Politikusaink és íróink iparkodtak ennek az örök magyar ideának mindig korszerű tartalmat és köntöst adni. Ami változott benne, az csupán a helyzet és körülmények által sürgetett bővítő módosítás volt. Ezt pedig a nemzet egzisztenciális adottsága és a jövőformálás akarata irányította.

A magyar népiség belső alkotóerőjének vizsgálatát tudatos elmélkedésekben, vagy önfúdatlan eszmélődésekben mindig élt, sőt a hazai hagyományokból táplálkozva szellemi útmutatója lett az új nemzedékeknek.

A könyv tulajdonképeni része ennek a magyar életakarásnak és hivatás-értelmezésnek illusztrálását adja az egykorú irodalom tükrében. A nemzeti királyság századaiban az Arpádok és Hunyadiak személyében nyer a magyar egyéniség- és hivatástudat kifejezést. A XVI. század magyarságát már idegen érdekek kényszerítették állásfoglalásra: *Védekezés* a török ellen, és *védelemnyújtás* a keresztény Nyugatnak. Bővült ez az eszme a XVII. században, mikor Pázmány, az erdélyi fejedelmek és Zrínyi Miklós keltek a 'nemzeti *öncéltség* védelmére. A veszélyben forgó nemzeti létünk ekkor szilárd magyar öntudatot alakított ki. Halasy-Nagy fejtegetéseihez hozzátehetjük, hogy ennek ébredése népi erőfeszítéseink és önvédelmünk történetének legszebb fejezeteihez tartozik. A korszakra mélyen rányomta bélyegét Zrínyi, aki a magyar sors értelmét nemzeti létünk alapfeltételében: a független, erős Magyarországnak látta. — A török hódoltság megszűnése után a sarjadó magyar öntudatot az osztrák imperIALIZMUSTÓL kellett megvédeni. Most azonban az erők küzdelme a politikai térről az irodalom porondjára tolódot át. A nemzeti nyelv használati joga és fejlesztő csiszolása mint a politikai lét szimbóluma lebegett a korabeli magyarság szeme előtt. Berzsenyi, Kazinczy, Kisfaludy írásaival szemlélteti Halasy—Nagy a magyarság életharcának ezt a szellemi fegyverekkel folyó fázisát. — A XIX. század uralkodó kérdése a *népi* sors, a szociális orvoslás, a jobbágságnak felemelése a (megapadt számú) nemzettestbe. A nemesi nemzetből demokratikusabb nemzetközösség lesz Széchenyi, Kossuth, Kölcsey, Kemény, Deák sürgetésére. Ennek a kornak magyar céljait és törekvéseit az ő írásaik tartalmazták.

Halasy—Nagy tehát könyvét történeti olvasókönyvnek szánta, melyben az egyes korok szellemiségét és a magyarság önszemlélését a kortársak megszólaltatásával állítja elének. Tartalmából többször az tűnik ki, hogy a szerző nem ragaszkodik szorosán a címhez. Könyvéből inkább a magyar hivatástudatra, az egyes korok nemzeti követelményeire és céljaira kapunk feleletet. A magyar lélek belső természetrajza homályosan kerül ki fejtegetéseiből, sőt szemelvényeiből is. Ennek pedig valószínűleg az a magyarázata, hogy Halasy—Nagy a magyar államnak egész életrajzát tervezni szemelvényeiben elének állítani, és ezért volt szüksége egy bizonyos fokú szellemi centralizációra. Szemelvényeit nem is mindig a történetfilozófus és irodalombúvár biztos kezével válogatta össze. A magyar önismeret és történeti látásmód belső axiómáit bőven ontja Eötvös József báró is, aki azonban a gyűjteményből teljesen kimaradt. Pedig európai helyzetünk klasszikus értékelését adja ő: A XIX. század uralkodó eszméi c. művében. Ugyanebből az okból szerettünk volna néhány gondolatot ol-

vasni: A nemzetiségek egyenjogúsítása c. tanulmányából, hiszen 1849-ben és 1918-ban a magyar összeomlás nagyrészt a nemzetiségi kérdés rendezetlenségének köszönhetette katasztrófáját.

A mű vázolt szempontjainál és külső méreteinél fogva nem tudományos igényekkel lép fel, hanem a széleskörű nagyközönség számára populáris, tudománynépszerűsítő céllal. Ezt igazolja a történeti korszakok rövid bevezető jellemzése, mely az iskolai tankönyvek egyszerű, de világos nézőszögéből, nagyrészt a laikusok érdeklődésére is számító színes előadásmóddal, s nem a történeti adatoknak mélyreható mérlegelésével igyekszik a hazai történelem eszméit, fejlődésének lendítő okait és céljait a mai kor emberéhez közelhozni. Így a szabadegyetemi előadások légkörében mozog és a népművelés hasznos gyakorlati szerepét tölti be. Azáltal pedig, hogy a szerző az államépítés hőseinek értékfelfogását etikai tényezőire bontja, irodalmunknak számos alkotását — a történelem fényében átvilágítva — beállítja a nemzetnevelés fontos szolgálatába.

Visy József.

Grundzüge der juristischen Methodenlehre. Irta: *Artur Baumgarten*. Verlag: Hans Huber, Bern, 1939. 192. old.

Baumgartennek, a baseli egyetem ismert professzorának ez a könyve módszertani munka, mégis teljesen tiszta képet nyerhetünk belőle jogbölcseleti felfogásáról. A »módszertan empirisztikus jellegéről« szóló bevezetésben ismerkedünk meg a szerző alapfelfogásával. Eszerint a jogi módszertannak is éppúgy, mint minden tudománynak, igazi alapja csak a tapasztalat lehet. A könyv első része, az általános módszertan, szól a jog fogalmáról, és a jogforrások tanáról, a jogmagyarázatról és a joghelyességről. A második rész az egyes jogtudományoknak, így: a közjognak, közigazgatási jognak, büntető jognak, magánjognak és nemzetközi jognak magyarázatát és fogalomképzését tárgyalja, míg a függelékben a szerző az általános jogtudományból vett példák útján világítja meg tapasztalati módszerét.

Baumgarten szerint az empirisztikus módszernek az apriorisztikussal szembeni előnyei kétségtelenek. Az aprioristáknak az a nézete, hogy a tiszta ész a tudományos megismerésnek abszolút módszerét képes önmagából kifejtetni, szerinte téves, u. i. ezeknek dedukciói is csak indukción alapulhatnak.

A könyv legfőbb gyengéje az, hogy a szerző nem igen foglalkozik az eddigi módszertani kutatásokkal, főképp pedig nem helyezi szembe az eddigi módszertani irányokat saját módszertanával. Ez alkalmat adna arra, hogy azok hibáira rámutasson, és ezzel szemben sajátjának előnyeit kidomborítsa. A mű hibája továbbá az, hogy, noha a jog fogalmában a szerző a jognak az erkölctől függő jellegét erősen kidomborítja, mégis a jogforrások tanában csak a jog létforrását tartja szem előtt, és annak ismeret- és főképp értékforrására nincs tekintettel. Ezen hibáktól eltekintve azonban igen értékes könyv. Rámutat arra, milyen új kérdések felvetésére készítették a jogtudományt az utóbbi évtizedek tudománytörténeti eseményei. Ezek az események nyilvánvalóvá tették, hogy a jogtudománynak elsősorban a társadalmi alapproblémákkal kell foglalkoznia, és így szükségessé vált filozófiai, szociálpszichológiai és szociológiai meg-alapozása.

Schuld László, Szeged.